

УДК 159.9

Журавель А. В.

асистент кафедри практичної психології
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ІНТЕРВІЗІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УМІННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ ПРОЯВЛЯТИ ЕМПАТІЮ У КОНСУЛЬТАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ

У статті проаналізовано фактори, що забезпечують успішність прояву психологом емпатії; розглянуто шляхи розвитку емпатійних здібностей майбутніх психологів; обґрунтовано доцільність використання інтерв'язії як засобу формування умінь майбутніх психологів проявляти емпатію.

Ключові слова: емпатія, психолог системи освіти, консультативна допомога, інтерв'язія.

У сучасних умовах, коли швидко змінюються погляди на різні аспекти життя суспільства, особливого значення набуває перегляд пріоритетів у підготовці юнацтва до життя і праці. Відповідно змінюються вимоги до професійної підготовки майбутніх психологів. У діяльності психолога системи освіти консультативна взаємодія з клієнтами є суттєвим напрямом роботи, успішність здійснення якого залежить від цілого ряду особистісних якостей, властивостей, рис, схильностей та інтересів психолога, де однією із ключових властивостей виступає, безсумнівно, емпатія.

Мета нашої статті: з'ясувати специфіку емпатії у процесі консультування; проаналізувати і систематизувати фактори, що забезпечують успішність прояву психологом емпатійної реакції у ході надання консультативної допомоги клієнтам; розглянути шляхи формування і розвитку емпатійних здібностей майбутніх психологів і окремо зробити наголос на можливостях інтерв'язії як засобу формування умінь майбутніх психологів системи освіти проявляти емпатію у консультативній взаємодії з клієнтами.

Дослідженню емпатії присвячені роботи Т. П. Гаврилової, Ю. Б. Гіппенрейтер, Р. Б. Карамуратової, Т. Д. Карягіної, М. М. Муканова, М. М. Обозова, А. Б. Орлова, Н. І. Сарджвеладзе та ін. (визначення якісної природи емпатії); О. О. Бодальова, Л. П. Виговської, О. В. Дашкевича, С. А. Єршова, Г. Ф. Михальченко, В. А. Мікаеляна, Л. П. Стрелкової, О. П. Саннікової, І. М. Юсупова та ін. (вивчення зв'язку структурних характеристик емпатії з різними психічними процесами і психологічними особливостями особистості); В. С. Агеєва, А. Г. Ковальова, М. І. Пашукової, Л. П. Стрелкової та ін. (дослідження процесуального характеру емпатії).

Т. Д. Карягіна, проаналізувавши різноманіття поглядів на емпатію, виділяє два основні смислові відтінки, якими відрізняються численні визначення і концептуалізації даного феномену: 1) емпатія — це здатність давати емоційний відгук, це співучасть в емоційному житті іншого, спів-

переживання, співчуття; 2) емпатія — це особливий тип міжособистісного пізнання, проникнення у внутрішній світ іншої людини, таке розуміння, при якому «розуміння» власне означає бачення внутрішнього світу іншого так, як його бачить він сам, із його внутрішньої системи координат [4].

Детальному вивченню емпатії у другій половині ХХ сторіччя сприяла гуманістична психологія. Емпатія почала активно обговорюватись у контексті психотерапії. Визначення емпатії К. Роджерса говорить про «спосіб буття з клієнтом», який означає «увійти в особистісний світ іншого і бути у ньому як удома. Це означає бути сенситивним до емоційних змін, що безперервно відбуваються у іншої людини. Це означає тимчасове проживання життя іншої людини, просування у ньому обережно, тонко... Немовби ставеш цією іншою людиною, але без втрати відчуття «немовби». Якщо цей відтінок зникає, то з'являється стан ідентифікації» [7, с. 429–430].

К. Роджерсом і його послідовниками були виділені наступні характерні риси, основні особливості емпатійного процесу.

1. Емпатія — не просто техніка психотерапевта. Піднесення її до рангу «способу буття» з клієнтом має на увазі наявність глибинної установки на особливе ставлення до клієнта, на створення особливої атмосфери взаємодії.

2. Динамічний характер емпатійного розуміння. Емпатія — це «швидше процес, ніж стан» [7, с. 429].

3. Збереження відчуття «немовби інша людина» [7]. Це вимагає певної психологічної зрілості самого терапевта/консультанта, захищає від занадто поглибленого входження у стан клієнта, від ідентифікації з ним.

4. Безоцінне ставлення до клієнта у процесі емпатійного розуміння. Терапевт лише «уловлює» стан клієнта, окреслює, зазначає його, вказує на його значимість, надаючи можливість клієнту більш повно і інтенсивно проживати цей стан. Позицію психотерапевта, що реалізує емпатію, Ф. Василюк називає позицією «співпереживаючого дзеркала» [1].

5. Пробний характер емпатійний реплік терапевта. Реакції, що виникають у терапевта у відповідь на переживання клієнта, дозволяють йому сформулювати не більше, ніж гіпотези. Тому терапевт постійно звертається до клієнта «для перевірки своїх вражень і уважно прислухається до... зворотних реакцій» [7].

6. Основними «мішенями» емпатійного розуміння є «актуальні переживання клієнта» [1]. Це емоції, почуття, думки, фантазії, образи, тілесні відчуття як феномени безпосереднього досвіду, до яких суб'єкт «може звертатися багаторазово у процесі пошуку їх суті» [7, с. 429].

7. Емпатійне розуміння сприяє як створенню особливої атмосфери терапевтичних стосунків, так і вирішенню конкретних терапевтичних завдань: 1) емпатія є найбільш важливим способом повідомити клієнту про його прийняття терапевтом. Ф. Василюк підкреслює, що справа не в тому, що терапевт «до і незалежно від прояву емпатії готовий до абсолютного прийняття клієнта... Частіше навпаки: саме прояв і використання емпатії формують у терапевта уже у ході бесіди таке ставлення» [1, с. 31]; 2) емпатія терапевта слугує для клієнта зразком самоставлення, прийняття своїх

почуттів, довіри своєму досвіду; 3) емпатійне позначення переживання дозволяє перевести «увагу із зовнішніх сторін обговорюваної проблеми на її внутрішні стани» [1].

Отже, проведений аналіз науково-методичної літератури і практика свідчать, що незалежно від того, з якої позиції розглядається емпатія, для ефективності її прояву у ході консультування психологу необхідно уміти «бути разом з клієнтом», щоби достовірно (наче з позиції самого клієнта) розуміти нюанси і складнощі його внутрішнього світу. Фактично науковці і практики стверджують, що без роджеріанського бачення емпатії всі інші підходи до розуміння даного феномену у консультативній практиці є поверховими. Без розвитку психологом особистісної чутливості до багатогранного і досить складного внутрішнього життя клієнта, при відсутності умінь диференціюватися, відділитися від нього емпатія лише як комунікативний навик може давати спотворену картину реальності клієнта. У таких випадках будь-яка визначена перспектива дій як окремо самого психоконсультанта (його стратегія професійної допомоги), так і сумісно консультанта і клієнта (сумісно сформульований консультативний запит і виокремлений бажаний результат) вже в самій своїй основі містить хибні припущення.

Існують різні шляхи формування і розвитку емпатійних здібностей майбутніх психологів. Зокрема широкого розповсюдження у практиці підготовки психологів системи освіти у вищих навчальних закладах набув соціально-психологічний тренінг як засіб підвищення емпатії студентів. Основними елементами тренінгу традиційно вважаються ділові, рольові ігри та дискусії, використання яких дає можливість учасникам групи підвищити власну компетентність у сфері спілкування, набути навичок міжособистісної взаємодії, сформувати чи закріпити установки, необхідні для успішного спілкування, розвинути здібності до самоаналізу, розуміння інших людей, що, безумовно, сприяє формуванню емпатійної культури студентів-психологів [6].

Досить ґрунтовним також є досвід формування емпатії у студентів педагогічних вузів засобами психологічних дисциплін, запропонований А. Штейнмецем [9]. Розвиток емпатії здійснюється у чотири етапи: теоретичний етап — ознайомлення з даним феноменом у ході вивчення психологічних дисциплін; проблемний етап — робота з життєвими і професійними ситуаціями, де в тій чи іншій мірі представлена емпатія; формуючий етап, який містить спеціальні вправи на розвиток емпатії, і основна мета якого — формування у студентів досвіду розв'язування задач, котрі потребують прояву чуйності і сприяють розвитку мотивів співчуття та співпереживання; творчий етап, де у ході педагогічної практики студенти виконують творчі завдання і знаходяться у позиції дослідника, який не тільки вирішує задачі з готовими умовами та вимогами, але і сам їх формулює.

Проте малодослідженим залишається такий досить ефективний, на наш погляд, шлях формування у майбутніх психологів умінь проявляти емпатію як робота у навчальних інтервізійних групах.

У науковій і методичній літературі описуються різні підходи до визначення поняття «інтервізія». У даній роботі «інтервізію» ми розглядаємо

як метод кооперативного навчання або навчання один від одного і за допомогою один одного у процесі обміну думками, емоціями, досвідом тощо [5]. Слід зазначити, що у нашій роботі інтервізія представлена як засіб професійно-особистісного зростання майбутніх психологів системи освіти і є навчальною формою роботи студентів-психологів.

Оскільки студенти-психологи не мають або майже не мають реального досвіду надання консультативної допомоги, робота навчальних студентських інтервізійних груп має певну специфіку у порівнянні з класичним розумінням інтервізії. Зокрема, учасникам групи надається можливість отримання досвіду консультування шляхом організації їхньої роботи у парах (консультант — клієнт) і трійках (консультант — клієнт — супервізор). Також у роботу беруться консультативні випадки не лише із безпосереднього досвіду учасників групи, а й консультативні ситуації, що можуть бути представлені у вигляді аудіо-відеоматеріалів чи стенограм консультацій. Крім того, студенти отримують домашні завдання, спрямовані на: 1) розширення їхніх теоретичних знань з питань, що стали актуальними у поточній інтервізійній роботі чи стосуються матеріалу, що буде запропонований для розгляду студентам у наступних зустрічах; 2) формування умінь планувати, організовувати, проводити і аналізувати консультації з клієнтами; 3) отримання безпосереднього клієнтського досвіду, бажано у консультантів чи терапевтів, що пройшли відповідну сертифікацію. Сукупність зазначеного матеріалу є базою для повноцінної роботи навчальних студентських інтервізійних груп.

Коротко мету роботи студентської інтервізійної групи можна визначити так: ініціювання змін учасників шляхом розширення їхніх знань, удосконалення навичок, підвищення рівня самоаналізу і проникнення у суть речей, оволодіння способами керування власними емоціями, що виникають у різних робочих ситуаціях [8]; і як бажаний результат — творча інтеграція поведінки, знань та навичок учасників, їх подальший розвиток у навчанні [5, с. 30].

У ході роботи інтервізійної групи розвивається діалогове спілкування, яке, безсумнівно, сприяє формуванню емпатії як професійно-значущої якості особистості психолога системи освіти, розвитку культури емпатійної взаємодії і, зокрема, формуванню у майбутніх психологів умінь проявляти емпатію у консультативній діяльності.

Ряд авторів (Дж. Барретт-Леннард, Р. Берглас, Дж. Іган, П. Мартін, Т. Тумі, С. Борисенко, Т. Гаврилова, Л. Стрелкова, І. Юсупов, К. Ягнюк та інші) у своїх публікаціях роблять наголос на важливості сформованості у консультантів/терапевтів умінь проявляти емпатію — коректно і вчасно передавати співрозмовнику своє розуміння його внутрішнього світу.

Отже, емпатія психоконсультанта/психотерапевта включає не тільки здатність проникнутися станом клієнта, «побачити зсередини» його життєве світосприйняття, а й, обов'язково, умінь коректно виразити, передати своє розуміння. Це може бути вербальне і невербальне вираження, коротка чи розгорнута передача свого бачення зазначеної проблемної ситуації, стану клієнта чи того, що на даний момент безпосередньо відбувається між

ним і клієнтом. Американський психотерапевт Дж. Іган, автор численних книг з навичок «допомагаючого спілкування і допомагаючої поведінки» зазначає, що емпатія — це форма людської комунікації, що включає в себе не лише слухання і розуміння, а й, в обов'язковій мірі, повідомлення даного розуміння клієнту [3]. Він наголошує, що емпатійне розуміння, яке консультант «залишив при собі», мало сприяє консультативному процесу.

Досліджуючи природу емпатії і її роль у процесі терапевтичної взаємодії, К. В. Ягнюк у своїх працях значну увагу приділяє аналізу емпатичного реагування і, посилаючись на опис циклу емпатичного реагування, запропонованого Дж. Барретт-Леннардом, детально досліджує його фази [10]:

1. Фаза попередніх умов. Психологові притаманна емпатична установка по відношенню до клієнта і активна відкритість до пізнання переживань клієнтом власного Я і зовнішнього світу.

2. Фаза емпатійного резонансу. Умови попередньої фази роблять потенційно можливим наступний крок, коли психолог як слухач входить в емоційний резонанс із переживанням і особистісними цінностями/сенсами клієнта, що активізуються в його свідомості. Це стає можливим завдяки зверненню психолога до себе, до відчуттів, образів, спогадів, сенсів, які виникають у відповідь на те, що він бачить, чує, відчуває разом із клієнтом.

3. Фаза вираження емпатії. Оскільки емпатія включає не лише здатність зрозуміти актуальні відчуття, але і вербальне вміння передати своє розуміння ясною для клієнта мовою [2; 3; 4; 10], даний етап емпатійної взаємодії є ключовим при допомозі клієнтові у дослідженні себе і своєї проблемної ситуації. Уміло виражена емпатія заохочує і полегшує діалог, допомагаючи консультантові залишатися у контакт з клієнтом, його почуттями, досвідом, з його внутрішньою системою координат [2]. Емпатійна реакція може бути виражена навмисно і мимоволі, словесно і через невербальні сигнали.

4. Фаза отримання емпатії. Адекватна емпатія викликає у клієнта відчуття, що його почули, зрозуміли ту чи іншу особистісно-значиму для нього область внутрішнього досвіду, що, як правило, призводить до емоційного полегшення і знаходження сенсу в обставинах, що склалися.

5. Фаза зворотного зв'язку, коли клієнт словесно чи невербально демонструє результат дії емпатії психолога. Якщо емпатійний відгук консультанта є адекватним, він призводить до позитивних зрушень у консультативному процесі, наприклад, до терапевтичної паузи та поглиблення процесу самодослідження. Не зовсім точна емпатійна реакція психолога може призвести до прагнення клієнта більш ясно виразити свої переживання, в той час як абсолютно неадекватний відгук може спричинити серйозні негативні реакції з боку клієнта (виникнення відчуття безнадії, самотності, прояв агресії).

Існують певні критерії, що дозволяють оцінити якість емпатійного відгуку. Він є ефективним, якщо: 1) допомагає розвивати і підтримувати хороші робочі стосунки з клієнтом; 2) допомагає клієнтові більш повно досліджувати проблемну ситуацію, досвід, що з нею пов'язаний, свої вчинки та відчуття [2].

Уміння психолога системи освіти відслідковувати динаміку емпатійного процесу у консультативних ситуаціях, будувати емпатійну взаємодію з клієнтом із урахуванням вищерозглянутих фаз емпатичного реагування є ґрунтовною основою для успішного ведення ним консультативної бесіди.

Аналізуючи консультативні ситуації, що мали місце безпосередньо у ході інтерв'язійної роботи, чи у роботі пар (консультант — клієнт) та трійок (консультант — клієнт — супервізор), чи були представлені у вигляді прикладів (аудіо-відеоматеріали, стенограми консультацій), учасники інтерв'язійної групи мають можливість відслідковувати цикл емпатичного реагування, виділяти його фази і аналізувати фактори, що сприяли чи перешкоджали успішному прояву емпатії. Звісно, у консультативній практиці не завжди можна відстежити класичну послідовність фаз емпатійної взаємодії, проте у процесі підготовки психологів до консультативної діяльності і для психолога-початківця знання динаміки емпатійного процесу сприяє формуванню уміння адекватно виражати емпатію у ході консультативної роботи з клієнтами.

На нашу думку, розглядаючи емпатійний відгук як компонент емпатії, окремо слід описати структуру вербального емпатійного повідомлення консультанта. Дж. Іган у своїх працях виділяє і досить детально аналізує важливість наступних компонентів прояву емпатії: 1) емпатію як відображення актуальних почуттів, поведінки і досвіду іншого; 2) випереджаючу емпатію як віддзеркалення сенсів, які інший ледве усвідомлює, та 3) трансемпатійне слухання реальностей, що мають відношення до проблемної ситуації клієнта та невикористаних ним можливостей. Уміле поєднання і доречне використання зазначених компонентів емпатії Дж. Іган називає базисною емпатією [2].

Технологія базисної емпатії, на думку цілого ряду дослідників (Т. П. Гаврилова, Дж. Іган, Т. І. Федотюк, К. В. Ягнюк та ін.), включає в себе уміння психолога трансформувати своє розуміння досвіду, вчинків і відчуттів клієнта у відгук, за допомогою якого можна розділити це розуміння з клієнтом.

Оскільки емпатія — це не лише спосіб буття з іншим, як наголошував К. Роджерс, а також і, як зазначають Дж. Барретт-Леннард, Дж. Іган, Г. Михальченко, Т. Федотюк, А. Штейнмец, І. Юсупов та ряд інших авторів, комунікативний навик, ключовим у формуванні уміння проявляти емпатію є розуміння технології даного навичку. Як було зазначено нами вище, формулюючи емпатійний відгук, консультанту слід врахувати одночасно і емоції, і досвід, і поведінку клієнта, тобто: його емоційний стан на даний момент, попереднє розуміння консультантом того, що відбулося з клієнтом (досвід), і як він діяв (поведінка, вчинки), роблячи вклад у проблемну ситуацію. Виходячи з цього, консультант передає клієнтові своє розуміння його внутрішнього світу. За допомогою даного уміння консультант може сказати клієнтові: «Я з Вами. Я дуже уважно слухаю те, що Ви хочете сказати і виразити. Я звіряю своє сприйняття, перевіряючи, чи є вірним моє розуміння».

Відповідно, формулюючи емпатійний відгук, консультанту слід врахувати головне повідомлення клієнта. Якщо консультант відчуває, що йому вдалося відслідкувати, визначити його, він має звірити своє розуміння з клієнтом. Формула «Ви відчуваєте... тому що...» є серцевиною технології висловлення емпатії. Щоби її наповненість була змістовною і коректною, важливо точно відобразити:

1) Почуття клієнта. Фраза «Ви відчуваєте...» має бути продовжена вірним позначенням групи емоцій та їх інтенсивності. Існує різниця між тим, як клієнт розповідає про свої емоції і почуття, що мали місце у минулому, і тим, як він виражає свої емоції і почуття безпосередньо під час бесіди. Більш дієвим для консультативної взаємодії буде варіант, якщо у своїй емпатійній реакції консультант спершу зробить акцент на тому емоційному спектрі клієнта, що має більшу інтенсивність прояву на момент консультації.

2) Досвід і поведінку клієнта. За словами «тому що...» має прозвучати опис досвіду і вчинків, що є підґрунтям зазначених раніше почуттів клієнта [3].

Технологія прояву емпатії спирається на наступні правила, слідування яким сприяє формуванню і прояву виваженої реакції психолога на те, що відбувається у ході консультації:

1. Психолог має давати собі час подумати, щоби сформований ним емпатійний відгук включав розглянуті вище компоненти вираження емпатії і базувався на головному повідомленні та проявлених почуттях клієнта. Оскільки психологи-початківці досить часто не дозволяють собі «зробити паузу» в силу остраху, що це буде сприйнято клієнтом як професійна некомпетентність психолога, і вважають «паузи» прерогативами досвідчених консультантів, цьому навіку, на нашу думку, слід окремо навчати майбутніх психологів.

2. Психолог має використовувати короткі відповіді. Консультативний процес стає більш ефективним, коли психолог активно залучає клієнта до діалогу; на відміну від тих ситуацій, коли він виголошує перед клієнтом промову або дозволяє йому говорити без упину. Важливо, щоб у діалозі відповіді/відгуки/репліки психолога були відносно частими (щоби керувати ходом діалогу), але при цьому короткими і актуальними.

3. Психолог має говорити «мовою клієнта». Якщо клієнт говорить жваво, емоційно, активно використовуючи засоби невербального спілкування, а психолог при цьому відповідає правильно, але нудним, невиразним голосом, його відповідь не буде повністю емпатичною. Це не означає, що консультанту треба наслідувати клієнта. Це означає, що складовою частиною буття з клієнтом є розумне розділення з ним його емоційного настрою. Добір слів консультантом відображає його здатність приймати внутрішню систему координат клієнта.

Робота в навчальних студентських інтервізійних групах спрямована, у тому числі, і на освоєння технології повідомлення емпатії. Цьому сприяють: специфіка побудови взаємодії між членами групи, аналіз консультативних сесій, пропрацювання власного досвіду, а також постійне викорис-

тання технік активного слухання і надання зворотного зв'язку. При цьому одним із завдань роботи даних груп є формування у студентів розуміння, що використання розглянутої вище технології буде дієвим способом побудови ефективного динамічного емпатійного процесу тільки у поєднанні її з емпатійними установками консультанта, його вмінням проникнути у світ клієнта шляхом присутності, спостереження, активного слухання і «буття з ним» (К. Роджерс) на рівні, що буде достатнім для створення і підтримання робочого альянсу.

Перспективні напрямки дослідження полягають у поглибленні наукових уявлень про процес розвитку емпатії в учасників інтервізійних груп та розробленні, на основі накопиченого досвіду роботи навчальних студентських інтервізійних груп, практичних рекомендацій по формуванню вміння майбутніх психологів освіти проявляти емпатію у консультативній взаємодії з клієнтами.

Список літератури

1. Василюк Ф. Е. Уровни построения переживания и методы психологической науки / Ф. Е. Василюк // Вопр. психол. — 1988. — № 5. — С. 27–37.
2. Иган Дж. Базисная эмпатия как коммуниктивный навык [Электронный ресурс] / Дж. Иган ; пер. с англ. О. Исаковой, М. Глуценко // Журнал практической психологии и психоанализа. — 2000. — № 1. — Режим доступа: http://www.ipras.ru/ipp_pfr/journal/numbers/99001/papers/05.htm
3. Иган Дж. Слушание и понимание вербальных сообщений: практические рекомендации [Электронный ресурс] / Дж. Иган ; пер. с англ. О. Исаковой // Журнал практической психологии и психоанализа. — 2004. — № 1. — Режим доступа : <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2872>
4. Карягина Т. Д. Некоторые аспекты развития представлений об эмпатии : материалы Международной конференции [«Психология общения — 2006: на пути к энциклопедическому знанию»], (Москва, 19–21 октября 2006 г.) / Психологический институт РАО. — М. : Академия имиджологии, 2006. — С. 373–380.
5. Менеджмент керівників закладів дошкільної і початкової освіти: навч.-метод. посіб. / Т. Шоутен, Л. Даниленко, О. Зайченко [та ін.]. — К. : Всеукр. фонд «Крок за кроком», 2008. — 112 с.
6. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. — М. : МГУ, 1982. — 168 с.
7. Роджерс К. Эмпатия [Текст] / К. Роджерс // Психология мотивации и эмоций / редкол. : Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман. — М. : ЧеРо, 2002. — С. 428–430.
8. Траутманн Ф. Руководство по проведению интервью [Электронный ресурс] / Ф. Траутманн. — 2010. — Режим доступа : www.unodc.org/balticstates
9. Штейнмец А. Э. Развитие эмпатии в психологической подготовке учителя / А. Э. Штейнмец // Вопросы психологии. — 1983. — № 2. — С. 79–83.
10. Ягнюк К. В. Природа эмпатии и ее роль в психотерапии [Электронный ресурс] / К. В. Ягнюк // Журнал практической психологии и психоанализа. — 2000. — № 1. — Режим доступа : <http://www.psyjournal.ru>

Журавель А. В.

ассистент кафедры практической психологии
Глуховского национального педагогического университета
имени Александра Довженко

**ИНТЕРВИЗИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЯ
БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ПРОЯВЛЯТЬ
ЭМПАТИЮ В КОНСУЛЬТАТИВНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ
С КЛИЕНТАМИ**

Резюме

В статье проанализированы факторы, обеспечивающие успешность проявления психологом эмпатии; рассмотрены пути развития эмпатических способностей будущих психологов; обоснована целесообразность использования интервизии как средства формирования умения будущих психологов проявлять эмпатию.

Ключевые слова: эмпатия, психолог системы образования, консультативная помощь, интервизия.

Zhuravel A. V.

assistant of department of practical psychology
of Glukhiv national pedagogical university of the name of Oleksandra Dovzhenka

**INTERVIZIYA AS FORMING MEAN OF FUTURE PSYCHOLOGISTS'
OF AN EDUCATION SYSTEM ABILITY TO SHOW EMPATHY
IN CONSULTING CO-OPERATING WITH CLIENTS**

Summary

Factors which provide the success of displaying the psychologist's empathy are analysed in the article; the ways of development the empathy capabilities of future psychologists are considered; grounded expedience of the use of interviziya as to the mean of forming of ability of future psychologists to show empathy.

Key words: empathy, psychologist of the system of education, psychological help, interviziya.